

Slovensko-ukrajinské cezhraničné centrum

Alexander Duleba
Veronika Oravcová
Peter Brezáni

Text bol spracovaný v rámci realizácie bilaterálnej iniciatívy v rámci Fondu pre bilaterálne vzťahy v rámci programu „Dobrá správa vecí verejných, zodpovedné inštitúcie, transparentnosť / Cezhraničná spolupráca“ Spolufinancovanej z Finančného mechanizmu EHP a Nórskeho finančného mechanizmu na roky 2014 – 2021.

Slovensko- ukrajinské cezhraničné centrum

Alexander Duleba
Veronika Oravcová
Peter Brezáni

máj 2024

Bratislava, máj 2024

© Autori & Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n. o.

vydal

Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n. o.
Staromestská 6/D, 811 03 Bratislava

autori

© Alexander Duleba, Veronika Oravcová, Peter Brezáni

recenzenti

Vladimír Benč, Lena Nielsen-Geving, Myroslava Lendel

grafický dizajn

© Zuzana Chmelová

Spoločným úsilím k zelenej, konkurencieschopnej a inkluzívnej Európe

Obsah

1. Popis a ciele // 6
1.1. Popis // 7
1.2. Ciele // 9
2. Zdôvodnenie // 12
2.1. Zistenia z doterajšieho výskumu // 13
2.2. Príklady dobrej praxe // 22
2.2.1. Skúsenosti Nórska // 23
2.2.2. Príklady dobrej praxe z iných krajín // 28
2.2.3. Indexy regionálneho rozvoja a dopadov cezhraničnej spolupráce // 38

3. Programové aktivity // 41
3.1. Vzdelávanie // 43
3.1.1. Územný rozvoj a cezhraničná spolupráca // 43
3.1.2. Border studies [výskum hraníc] a cezhraničná spolupráca // 44
3.1.3. Špecializované tréningy a kurzy // 45
3.2. Výskum // 46
3.2.1. Základný výskum // 46
3.2.2. Aplikovaný výskum // 46
3.2.3. Index slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce // 47
3.3. Podporné odborné služby // 48

1. Popis a ciele

1.1. Popis

Cieľom tohto analytického výstupu je pripraviť plán vybudovania *Slovensko-ukrajinského cezhraničného centra (SKUAC)*, ktoré ponúkne verejnoprospešné služby orgánom regionálnej a lokálnej verejnej územnej správy, podnikateľským subjektom a mimovládny organizáciám v slovensko-ukrajinskom pohraničí v oblasti vzdelávania, výskumu a odbornej projektovej podpory v oblasti územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce.

Predovšetkým, centrum by ponúkalo špecializované vzdelávacie kurzy pre zástupcov verejnej územnej správy, podnikateľských subjektov a mimovládnych organizácií v oblasti územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce otvorené pre všetkých záujemcov bez ohľadu na dosiahnuté vzdelanie, vekové alebo iné obmedzenia. Zároveň bude koordinovať študijné programy obidvoch univerzít s cieľom pripravovať vysokoškolsky vzdelaných odborníkov v oblasti územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce pre ich budúce uplatnenie v praxi na mestských a obecných úradoch, podnikateľských subjektoch a mimovládnych organizáciách, ktoré budú mať záujem realizovať projekty financované z grantových programov a fondov EÚ i iných donorov v oblasti územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce.

Okrem špecializovaných vzdelávacích programov zameraných na posilňovanie kapacít orgánov verejnej územnej správy a ďalších aktérov na regionálnej a lokálnej úrovni, centrum bude uskutočňovať základný i aplikovaný výskum

v oblasti územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce a zároveň poskytovať odbornú podporu pre aktérov na regionálnej a lokálnej úrovni v slovensko-ukrajinskom pohraničí, ktorí budú mať záujem o realizáciu spoločných projektov so zahraničnými partnermi s finančnou podporou z kohéznych programov a fondov EÚ.

1.2. Ciele

Činnosť *Slovensko-ukrajinského cezhraničného centra (SKUAC)* by mala byť zameraná na naplnenie nasledujúcich cieľov:

1. budovať odborné a inštitucionálne kapacity orgánov verejnej územnej správy, podnikateľských subjektov a mimovládnych organizácií v slovensko-ukrajinskom pohraničí v oblasti územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce prostredníctvom špecializovaných vzdelávacích programov zameraných na prípravu odborníkov z praxe pre plánovanie a riadenie projektov realizovaných s podporou kohéznych programov a fondov EÚ;
2. koordinovať študijné programy Prešovskej univerzity a Užhorodskej národnej univerzity v oblasti vysokoškolského vzdelávania študentov so zameraním na oblasť územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce s cieľom rozšíriť možnosti ich profesionálneho uplatnenia vo verejnej správe, podnikateľskej a/alebo mimovládnej sfére v slovensko-ukrajinskom pohraničí;
3. uskutočňovať základný i aplikovaný výskum v oblasti územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce medzi aktérmi na subnárodnej úrovni na báze bilaterálnej spolupráce Prešovskej univerzity, Užhorodskej národnej univerzity, ďalších partnerov projektu na Slovensku a Ukrajine, rovnako ako i medzinárodný výskum v spolupráci s univerzitnými a výskumnými pracoviskami z ďalších partnerských krajín;

4. prispieť k napĺňaniu cieľov kohéznej politiky EÚ prostredníctvom skvalitnenia prepojenia plánovania územného rozvoja na úrovni orgánov verejnej územnej správy v slovensko-ukrajinskom pohraničí s cieľmi kohéznej politiky EÚ, vrátane zefektívnenia riadenia územného rozvoja a využívania cezhraničnej spolupráce pre napĺňanie jeho cieľov;
5. vypracovať a pravidelne aktualizovať index rozvoja slovensko-ukrajinského pohraničia, ktorý bude mapovať vzťah medzi cezhraničnou spoluprácou a sociálno-ekonomickými indikátormi územného rozvoja s cieľom prispieť k skvalitneniu dlhodobého plánovania územného rozvoja prihraničných oblastí pre potreby vlád SR a Ukrajiny, regiónov, miest a obcí;
6. poskytovať odbornú a konzultačnú podporu orgánom verejnej územnej správy i ďalším aktérom na regionálnej a lokálnej úrovni v oblasti územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce pri plánovaní a realizovaní projektov so zahraničnými partnermi s finančnou podporou z programov a fondov EÚ i iných donorov;
7. podporiť slovensko-ukrajinskú cezhraničnú spoluprácu medzi aktérmi na regionálnej a lokálnej úrovni prostredníctvom prenosu poznatkov a skúseností z príkladov dobrej praxe cezhraničnej spolupráce na iných úsekoch vnútorných i vonkajších hraníc EÚ;
8. podporiť spoluprácu slovenských a ukrajinských orgánov verejnej územnej správy, podnikateľských subjektov a medzivládnych organizácií s cieľom posilniť európsku integráciu Ukrajiny a realizáciu reforiem;
9. prispieť do povojnovej obnovy Ukrajiny prostredníctvom zdieľania know-how a realizácie spoločných cezhraničných projektov na subnárodnej úrovni;
10. pripravovať slovenské kraje, mestá, obce, podnikateľské a mimovládne subjekty na situáciu keď sa SR sa stane čistým platcom do rozpočtu EÚ a prestane spĺňať kritéria na získavanie tzv. národných eurofondov,

avšak, budú mať možnosť čerpať zdroje na územný rozvoj z komunitárnych eurofondov prostredníctvom cezhraničnej (a medzinárodnej) spolupráce;

11. poskytovať informačné a poradenské služby pre podnikateľské subjekty pri hľadaní a nadväzovaní cezhraničných kontaktov, budovaní partnerstiev a realizácii cezhraničných podnikateľských projektov;
12. zapájať ukrajinských študentov a vojnových odídenčov nachádzajúcich sa na území SR do cezhraničnej spolupráce realizovanej orgánmi územnej verejnej správy, podnikateľskými a mimovládnymi subjektmi, vrátane do programových aktivít SKUAC;
13. zlepšiť kvalitu života obyvateľov slovensko-ukrajinského pohraničia, vytvárať priaznivé podmienky pre vznik nových pracovných príležitosti a predpoklady pre zníženie migrácie mladých ľudí za vzdelávaním a prácou do iných regiónov a krajín.

2. Zdôvodnenie

2.1. Zistenia z doterajšieho výskumu

Z výskumu cezhraničnej spolupráce na slovensko-ukrajinskej hranici, ktorý bol realizovaný vďaka spolupráci odborných pracovísk Prešovskej univerzity, Užhorodskej národnej univerzity a Výskumného centra Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n. o. v nedávnom období, vyplýva jedno z nasledujúcich hlavných zistení:

regionálni a lokálni aktéri na oboch stranách hranice, a predovšetkým, orgány územnej verejnej správy, nevyužívajú v dostatočnej miere príležitosti, ktoré im ponúkajú programy a fondy EÚ na podporu územného rozvoja prostredníctvom cezhraničnej (a medzinárodnej) spolupráce s partnermi z krajín, ktoré sú zapojené do kohéznej politiky EÚ a sú oprávnené čerpať prostriedky z jej programov a fondov.¹

¹ Pozri: Duleba, A., Lendel M., Oravcová V. (eds) *Safe and Inclusive Border between Slovakia and Ukraine: factors influencing cross-border cooperation*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2023; Duleba, A., ed., *Cross-Border Cooperation between Slovakia and Ukraine: Volume I: Impact of EU relations with Ukraine*. Prešov: Vydavateľstvo PU v Prešove, 2019; Duleba, A., ed., *Cross-Border Cooperation between Slovakia and Ukraine: Volume II: Impact of intergovernmental relations*. Prešov: Vydavateľstvo PU v Prešove, 2019; Székely, G., ed., *Cross-Border Cooperation between Slovakia and Ukraine: Volume III. Policies and practices of regional and local actors*. Prešov: Vydavateľstvo PU v Prešove, 2019; Lačný, M., Polačková, A., eds, *Cross-Border Cooperation between Slovakia and Ukraine: Volume IV. Perceptions of regional and local actors*. Prešov: Vydavateľstvo PU v Prešove, 2019.

Hlavnou príčinou je nedostatok odborných kapacít a ľudských zdrojov, ktorý spôsobuje nedostatočne kvalitné plánovanie územného rozvoja (cezhraničná a/alebo medzinárodná spolupráca je vnímaná skôr ako príležitostný, nie ako systémový nástroj územného rozvoja), obmedzené možnosti budovať partnerstvá (chýba kvalifikovaný personál pre budovanie zahraničných partnerstiev a vykonávanie paradiplomatických aktivít), chýbajú odborníci pre prípravu a riadenie projektov (ústredné vládne inštitúcie neposkytujú dostatočnú podporu subnárodným aktérom pri plánovaní a riadení projektov), a najmä, chýbajú odborníci zorientovaní v kohéznej politike EÚ, ktorí by boli oboznámení s príslušnou európskou legislatívou (i legislatívou na národných úrovniach) a boli schopní identifikovať vhodné právne formy partnerstiev s partnermi z iných krajín, rovnako ako i programy a fondy využiteľné pre územný rozvoj prihraničných komunít prostredníctvom cezhraničnej spolupráce (Interreg) ale i medzinárodnej spolupráce s partnermi z ďalších európskych krajín, ktoré sú oprávnené čerpať zdroje z ďalších programov a fondov EÚ.

Zo zistení výskumu ďalej vyplýva, že regióny, mestá a obce v slovensko-ukrajinskom pohraničí neplánujú cezhraničnú spoluprácu systematicky, čiže k nej nepristupujú ako k jednému z možných významných nástrojov územného rozvoja regiónov a obcí, ale iba ako k istému doplnkovému zdroju, ktorý využívajú skôr náhodne a príležitostne než cieľavedome. Väčšina cezhraničných projektov vzniká ad hoc v reakcii na ponuky predložené v rámci programov financovania alebo vyhlasovaných grantových schém. Projekty nevznikajú v rámci premyslených stratégií územného rozvoja, ktorých financovanie sa získava cieľovým spôsobom. V slovensko-ukrajinskej pohraničnej oblasti je situácia taká, že programy financovania a grantové schémy hľadajú relevantné projekty a subjekty, ktoré ich môžu realizovať, pričom, za existencie strategického plánovania na úrovni regionálnej a miestnej verejnej správy by mal byť pravdou opak – projekty územnej spolupráce by mali

vyhľadávať programy ich financovania. Avšak, plánovanie cezhraničnej spolupráce na úrovni verejnej územnej správy v oblastiach pri slovensko-ukrajinskej hranici stále nie je zatiaľ na takej úrovni, aby sa cezhraničná spolupráca mohla stať jedným z hnacích motorov územného rozvoja na oboch stranách hranice. Väčšina rámcových dohôd o spolupráci, ktoré boli uzavreté na úrovni regionálnych a miestnych orgánov verejnej územnej správy v prihraničných oblastiach, a ktoré sú oprávnené pre cezhraničnú spoluprácu na základe bilaterálnej slovensko-ukrajinskej dohody z roku 2000 a/alebo zadefinované ako oprávnené územia v rámci kohéznych programov a fondov EÚ, má iba deklaračný charakter (ceremoniálna paradiplomacia) a nemá reálny dosah ani na cezhraničnú spoluprácu, ani na ich územný rozvoj. Zároveň, neexistuje žiadny subjekt na jednej alebo druhej strane hranice, ktorý by záujemcom o cezhraničnú spoluprácu na pravidelnej báze poskytoval informácie, pomáhal im identifikovať vhodných cezhraničných partnerov pre realizáciu projektov, vrátane programy pre ich financovanie.

Zistenia z výskumu realizovaných projektov cezhraničnej spolupráce medzi slovenskými a ukrajinskými aktérmi (za obdobie 2007 – 2021)² ukazujú, že najviac projektov bolo zameraných na nasledujúce sektorové oblasti: cestovný ruch, ochrana životného prostredia a kultúra. To sa odrazilo aj v názoroch obyvateľov pohraničných oblastí, ktorí v spomínanom výskume označili cestovný ruch a kultúru ako oblasti, v rámci ktorých sú, podľa ich názoru, doposiaľ

² Ide o projekty realizované slovenskými a ukrajinskými subjektmi s podporou programu Interreg A Hungary–Slovakia–Romania–Ukraine (HU–SK–RO–UA), ktorý od svojho spustenia v roku 2007 predstavuje hlavný finančný nástroj EÚ pre podporu cezhraničnej spolupráce na slovensko-ukrajinskej hranici: <http://www.huskroua-cbc.net/> (prístup 11. 5. 2024).

najciteľnejšie prínosy cezhraničnej spolupráce.³ Nielen podľa názoru verejnosti v slovensko-ukrajinskom pohraničí, ale aj podľa názorov zástupcov regionálnej a miestnej územnej správy sa vnímanie cezhraničnej spolupráce zúžilo v značnej miere na vyššie uvedené sektorové oblasti. Na úrovni orgánov verejnej územnej správy chýba uvedenie si skutočnosti, že projekty cezhraničnej spolupráce by mali byť zamerané najmä na podporovanie miestnych podnikateľov, vytváranie cezhraničných reťazcov malých a stredne veľkých firiem, spájanie inovačného potenciálu vysokých škôl a výskumných ústavov, uskutočňovanie projektov zameraných na prechod na zelené technológie, zefektívnenie využívania energií v mestách a obciach, zlepšenie manažmentu odpadového hospodárstva, rozvoj zdieľaných cezhraničných služieb pri poskytovaní zdravotnej a sociálnej starostlivosti, verejnú dopravu, zlepšovanie správy vecí verejných na regionálnej a miestnej úrovni, zosúladenie programov vzdelávania na všetkých úrovniach a v školách každého typu, ako aj iné druhy služieb verejnosti, ktoré patria do základných kompetencií regionálnych a miestnych orgánov územnej správy. Inými slovami, cezhraničná (a medzinárodná) spolupráca by mala orgánom územnej verejnej správy slúžiť v prvom rade na plnenie ich základných úloh nachádzajúcich sa v jadre ich kompetencií a zodpovednosti za skvalitňovanie podmienok života obyvateľov žijúcich na ich území.

Zároveň, zistenia výskumu poukazujú na to, že podmienky pre cezhraničnú spoluprácu na slovensko-ukrajinskej hranici, ktoré závisia od faktorov na nadnárodnej úrovni (vzťahy medzi EÚ a Ukrajinou) i národnej úrovni (medzivládne vzťahy medzi SR a Ukrajinou) sa zásadným spôsobom

³ Výsledky reprezentatívneho prieskumu verejnej mienky v prihraničných okresoch na oboch stranách slovensko-ukrajinskej hranice, pozri – Benčák, O., Melehanych, H., Oravcová, V., Shelemba, M., Svezhentseva, O., Citizens' perceptions on cross-border cooperation. In: Duleba, A., Lendel M., Oravcová V. (eds) *Safe and Inclusive Border between Slovakia and Ukraine: factors influencing cross-border cooperation*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2023, s. 408 – 46.

zlepšujú a vytvárajú stále väčšie okno príležitosti pre spoluprácu regionálnych a lokálnych aktérov. Vďaka pokračujúcemu integračnému procesu Ukrajiny do EÚ, ktorý sa realizuje v rámci asociačnej dohody (v platnosti od roku 2017), a ktorý nabral novú dynamiku v reakcii členských krajín EÚ na ruskú agresiu proti Ukrajine v roku 2022, dochádza k pozitívnemu vývinu inštitucionálneho rámca medzi EÚ a Ukrajinou i medzivládneho rámca medzi SR a Ukrajinou, od ktorého závisí fungovanie slovensko-ukrajinskej hranice a podmienky pre cezhraničnú spoluprácu medzi regionálnymi a lokálnymi aktérmi na jej oboch stranách. Ďalší rozvoj cezhraničnej spolupráce bude primárne závisieť od schopnosti a kapacít regionálnych a lokálnych aktérov využívať existujúce príležitosti. Je vo verejnom záujme Slovenska a Ukrajiny investovať do budovania kapacít regionálnych a lokálnych aktérov pre cezhraničnú (a medzinárodnú) spoluprácu, vrátane spolupráce s partnermi z ďalších oprávnených krajín.

Z pohľadu bilaterálnych medzivládnych dohôd i národných legislatív SR a Ukrajiny upravujúcich kompetencie aktérov regionálnej a miestnej verejnej správy pre spoluprácu s partnermi zo zahraničia, rozvoju cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskom a Ukrajinou nestoja v ceste žiadne veľké prekážky. Zavádzaním reforiem miestnej verejnej správy na Ukrajine, ktoré prebiehajú od roku 2015, sa zosúladujú kompetencie miestnych samosprávnych orgánov v oboch krajinách. Slovensko-ukrajinská cezhraničná spolupráca sa tak môže stať nástrojom, ktorý prispeje k vyrovnaniu rozdielov v regionálnom rozvoji v prihraničných okresoch, musí sa však plánovať a realizovať na základe plánov územného rozvoja, čiže mala by zahŕňať všetky kľúčové sektory územného rozvoja a prostredníctvom cezhraničnej spolupráce nachádzať spoločné rozvojové synergie. Pre úspešné plánovanie a rozvíjanie cezhraničnej spolupráce je nevyhnutné posilniť odborné kapacity, predovšetkým, orgánov územnej verejnej správy na regionálnej a lokálnej úrovni, aby boli schopné využívať ponuku kohéznej politiky EÚ na podporu vlastného územného rozvoja. Kľúčový význam má najmä plánovanie cezhraničnej spolupráce

na regionálnej úrovni, pretože regióny môžu vypracovávať spoločné cezhraničné programy rozvoja sektorových politík, ktoré zahrnú i mestá a obce na ich území.

Ponuka kohéznych programov EÚ, ktoré môžu byť využité pre územný rozvoj prostredníctvom cezhraničnej, nadnárodnej a medziregionálnej spolupráce miest, obcí a regiónov z členských krajín, rovnako i pridružených krajín EÚ (krajiny Európskeho hospodárskeho priestoru – Nórsko, Island, Lichtenštajnsko a Švajčiarsko, krajiny s asociačnými dohodami a štatútom kandidátskych krajín na členstvo v EÚ, vrátane Ukrajiny), ktoré majú prístup k jednotnému trhu únie, a na ktoré sa vzťahuje jej kohézna politika, je naozaj rozsiahla. V prvom rade, slovenské a ukrajinské entity môžu využívať program Interreg, ktorý je štruktúrovaný do troch hlavných podprogramov. Interreg A slúži na podporu cezhraničnej spolupráce regionálnych a lokálnych aktérov zo susediacich krajín zdieľajúcich vnútorné a/alebo vonkajšie hranice EÚ. Pre podporu cezhraničnej spolupráce na hranici Ukrajiny so Slovenskom, Maďarskom a Rumunskom je v aktuálnej finančnej perspektíve EÚ k dispozícii *Next Program 2021–2027 – HU–SK–RO–UA*. Interreg B slúži pre podporu nadnárodnej spolupráce lokálnych a regionálnych aktérov v rámci európskych makroregiónov. Slovenské a ukrajinské mestá a obce môžu čerpať zdroje na podporu spoločných projektov z programu *Interreg VI B 2021–2027: Danube Area*. Interreg C je určený na podporu medziregionálnej spolupráce naprieč členskými krajinami EÚ a tretími oprávnenými krajinami so zameraním na budovanie inštitucionálnych kapacít, vrátane kapacít orgánov územnej verejnej správy. Slovenské a ukrajinské regióny, mestá a obce sa môžu, za predpokladu, že splnia stanovené podmienky, uchádzať o financovanie spoločných projektov v rámci štyroch podprogramov *Interreg VI C 202–2027: Interreg EUROPE, INTERACT, URBACT a ESPON*.⁴

⁴ Informácie o programoch Interreg pozri na *Interreg Programmes portal*, <https://interreg.eu/> (prístup 16. 3. 2024).

Okrem programu Interreg a niektorých ďalších grantových schém (napr. Granty EHP a Nórska, programy Medzinárodného vyšehradského fondu, ktoré takisto umožňujú podporu projektov cezhraničnej spolupráce na slovensko-ukrajinskej hranici),⁵ spoločné projekty slovenských a ukrajinských regiónov, miest a obcí môžu byť podporené z komunitárnych programov EÚ za predpokladu, že skupina regionálnych a/alebo lokálnych aktérov z obidvoch krajín, prípadne i za účasti partnerov z ďalších oprávnených krajín, sa rozhodne pre založenie *Európskeho zoskupenia územnej spolupráce* (EZÚS; European Grouping of Territorial Cooperation – EGTC). EZÚS je právna forma EÚ, ktorá uľahčuje inštitucionalizáciu územnej spolupráce lokálnych a regionálnych aktérov z viacerých členských krajín, vrátane krajín pridružených k jednotnému trhu únie, a ktorá im zároveň umožňuje prístup k čerpaniu zdrojov z komunitárnych programov EÚ.⁶ Spolu ide o zhruba 40 sektorovo zameraných programov a fondov EÚ v rámci šiestich strategických klastrov:

- Single Market, Innovation and Digital (jednotný trh, inovácie a digitálna ekonomika);
- Cohesion, Resilience and Values (súdržnosť, odolnosť a hodnoty);
- Natural Resources & Environment (prírodné zdroje a životné prostredie);
- Migration & Border Management (migrácia a riadenie hraníc);

⁵ Pozri: *Granty EHP a Nórska*, <https://www.eeagrants.sk/> (prístup 13. 3. 2024); *Visegrad Grants*, <https://www.visegradfund.org/apply/grants/visegrad-grants/> (prístup 13. 3. 2024).

⁶ Regulation (EU) No 1302/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 amending Regulation (EC) No 1082/2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC) as regards the clarification, simplification and improvement of the establishment and functioning of such groupings.

- Security & Defence (bezpečnosť a obrana);
- Neighbourhood & the World (susedstvo a svet).

Predovšetkým, v rámci prvých troch strategických klastrov sú sektorovo zamerané programy a fondy, ktoré sú využiteľné i pre projekty medzinárodnej spolupráce aktérov na subnárodnej úrovni, napr. *Horizon Europe* (výskum a inovácie), *Single Market Program* (podpora podnikania), *EU4Health* (zdravotníctvo), *Creative Europe* (kultúra), *Programme for Environment and Climate Action (LIFE)* (ochrana životného prostredia, zelená tranzícia) a pod.⁷ Slovenské obce a organizácie majú prístup ku všetkým programom a fondom EÚ (časť z nich je alokovaná prostredníctvom Partnerskej dohody a tzv. národných eurofondov pre Slovenskú republiku), a môžu z nich čerpať zdroje na financovanie spoločných projektov s partnermi z iných členských krajín EÚ, krajín EHP a Švajčiarska.

Ukrajinské obce a organizácie z celého územia Ukrajiny majú prístup k nasledujúcim programom EÚ, ktorý bol k dnešnému dňu dohodnutý na úrovni vlády Ukrajiny a EÚ: *Horizon Europe* (veda, výskum inovácie), *LIFE* (ochrana životného prostredia), *Copernicus* (boj s klimatickými zmenami), *Creative Europe* (podpora kultúry), *EU4Health* (zdravotnícke služby), *Fiscalis* (spolupráca v oblasti daňovníctva), *Digital Europe* (digitalizácia, vrátane verejnej správy), *Single Market* (ukrajinské organizácie majú prístup k dvom komponentom programu: podpora malých a stredných podnikov, a oblasť štatistiky), *Customs* (spolupráca v oblasti colníctva), *Connecting Europe Facility* (rozvoj cezhraničnej infraštruktúry na hraniciach Ukrajiny s členskými krajinami EÚ, vrátane SR).⁸ Ďalšie príležitosti

⁷ Informácie o programoch financovaných EÚ pozri na – *EU funding programmes*: https://commission.europa.eu/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes_en (prístup 7. 3. 2024).

⁸ EU Programmes and Agencies. *Cabinet of Ministers of Ukraine*, <https://www.kmu.gov.ua/en/yevropejska-integraciya/programi-ta-agentstva-yes> (prístup 3. 3. 2024).

pre spoluprácu slovenských a ukrajinských miest a obcí vzniknú vďaka programom, ktoré budú zamerané na obnovu a povojnovú rekonštrukciu Ukrajiny, a ktoré budú otvorené i pre financovanie spoločných projektov orgánov územnej správy a ďalších aktérov na subnárodnej úrovni.⁹

Hlavným cieľom zriadenia *Slovensko-ukrajinského cezhraničného centra* na báze Prešovskej univerzity a Užhorodskej národnej univerzity bude posilniť odborné kapacity orgánov územnej verejnej správy v slovensko-ukrajinskom pohraničí, ale i podnikateľských subjektov a mimovládnych organizácií, v oblasti územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce tak, aby boli schopné efektívnejšie, systematickejšie a cieľavedomejšie využívať príležitosti, ktoré ponúkajú kohézne programy a fondy EÚ pre územný rozvoj prihraničných oblastí Slovenska a Ukrajiny prostredníctvom cezhraničnej spolupráce.

⁹ Pozri: Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on establishing the Ukraine Facility. *European Commission*, Brussels, 20. 6. 2023, COM(2023) 338 final.

2.2. Príklady dobrej praxe

22

Pri vypracovaní projektového návrhu sme sa inšpirovali príkladmi dobrej praxe z riadenia cezhraničnej (a všeobecne medzinárodnej) spolupráce subnárodných aktérov v iných európskych krajinách. Pri identifikovaní dobrej praxe sme hľadali príklady úspešných podporných aktivít pre plánovanie a manažment cezhraničnej (medzinárodnej) spolupráce, ktorá slúži regionálnym a lokálnym vládam ako nástroj pre napĺňanie cieľov ich územného rozvoja a umožňuje efektívne čerpanie zdrojov z kohéznych programov a fondov EÚ, ale i z iných typov podporných programov zriadených na medzinárodnej, národnej alebo regionálnej úrovni. Zisťovali sme dobré skúsenosti z riadenia medzinárodnej spolupráce regionálnych a lokálnych autorít rovnako ako i podporných činností, ktoré im poskytujú centrálné vlády, záujmové medziregionálne a/alebo medziobecné združenia, a predovšetkým, podporné činnosti, ktoré regionálnym a lokálnym aktérom poskytujú poradenské centrá so zameraním na vzdelávanie, výskum a konzultačnú podporu pri rozvoji medzinárodnej spolupráce.

Primárne sme sa zamerali na centrá zriadené na úrovni univerzít, avšak, inšpiráciu sme čerpali i z príkladov činnosti grantových agentúr, poradenských centier i záujmových združení zriadených s účelom poskytovať podporné

služby subnárodným aktérom pri rozvoji cezhraničnej (a/alebo medzinárodnej) spolupráce. Príklady dobrej praxe, ktoré poslúžili ako inšpirácia pre projektový zámer zriadenia centra na báze Prešovskej univerzity a Užhorodskej národnej univerzity s rovnakým účelom, sme identifikovali v Nórsku, Belgicku, Dánsku, Francúzsku, Holandsku, Írsku, Luxemburgu, Maďarsku, Nemecku, Švédsku a Taliansku. Ponúkame stručný prehľad vybraných príkladov dobrej praxe.¹⁰

2.2.1. Skúsenosti Nórska

V prípade Nórska sme sa zamerali na zisťovanie skúseností inštitúcií, ktoré zohrávajú významnú úlohu pri poskytovaní odbornej a finančnej podpory subnárodným aktérom pri rozvoji ich cezhraničnej (medzinárodnej) spolupráce, vrátane ich spolupráce s partnermi z **iných** krajín, rovnako ako i skúsenosti vybraných nórskeho aktérov pri plánovaní a riadení medzinárodnej spolupráce, vrátane pri budovaní **zahranických** partnerstiev.¹¹

Barents Secretariat (Kirkenes, Nórsko)¹²

Barentsov sekretariát poskytuje finančnú a odbornú podporu projektov medzinárodnej spolupráce zameranej na rozvoj Barentsovho regiónu (severné oblasti Nórska,

¹⁰ Podrobnejšie informácie o vybraných inštitúciách a ich činnosti sú prístupné na ich internetových stránkach, ktoré uvádzame v tomto prehľade.

¹¹ Študijná cesta autorov tohto návrhu do Nórska sa uskutočnila v dňoch 21. – 26. apríla 2024.

¹² Barents Secretariat, <https://barents.no/nb> (prístup 30. 4. 2024).

23

Švédsku, Fínsku a Rusku).¹³ Barentsov sekretariát má sídlo v Kirkenes (severné Nórsko) a spravujú ho okresné samosprávy v Nordlande, Tromse a Finnmarku. Podporné grantové schémy a prevádzka sekretariátu sú financované primárne z úrovne ústrednej vlády Nórskeho kráľovstva prostredníctvom Ministerstva lokálnej samosprávy a regionálneho rozvoja, Ministerstva pre deti a rodiny a Ministerstva kultúry a rovnosti. Barentsov sekretariát poskytuje grantovú podporu projektom spolupráce v rôznych sektorových oblastiach, avšak, prioritne podporuje projekty, ktoré sa zameriavajú na oblasť rozvoja kultúry a mládeže. Zároveň, slúži ako poradný orgán nórskej vlády pri programovaní grantovej podpory rozvoja cezhraničnej spolupráce v iných krajinách oprávnených čerpať finančnú podporu v rámci Grantov EHP a Nórska.

North Norway County (Bodø, Nórsko)¹⁴

North Norway (Nordland) je jedným z 15 regiónov Nórska, ktorý je i napriek pomerne málo početnej populácii veľmi aktívny v oblasti medzinárodnej spolupráce. Medzinárodná spolupráca je prioritnou oblasťou regiónu s cieľom využiť medzinárodné skúsenosti a znalosti pri rozvoji komunity v regióne a taktiež s cieľom získať medzinárodné financovanie na prioritné rozvojové projekty. Medzinárodná spolupráca je systematicky plánovaná na základe stratégie, ktorá sa prijíma na obdobie piatich rokov (aktuálne je v platnosti stratégia na obdobie rokov 2022–2026). Stratégia definuje ciele a prioritné oblasti spolupráce so zahraničnými partnermi. Región je aktívne zapojený do viacerých medzinárodných združení a sietí, ktoré si vyberá

¹³ Barentsov región je názov, ktorý označuje územie pozdĺž pobrežia Barentsovho mora od Nordlandu v Nórsku po Kolský polostrov v Rusku a ďalej až po pohorie Ural a Novú Zem a na juh po Botnický záliv Baltského mora a veľké Ladožské a Onežské jazerá.

¹⁴ Nordland, <https://www.nfk.no/> (prístup 30. 4. 2024).

na základe dlhodobej stratégie rozvoja, ale i na základe krátkodobých cieľov so záujmom realizovať projekty, ktoré napomáhajú rozvoju regiónu.

The High North Center for Business and Governance (Bodø, Nórsko)¹⁵

High North Center je medzinárodné centrum pre výskum, vzdelávanie a komunikáciu, zamerané na rozvoj spoločnosti a podnikania v arktickej oblasti. Centrum bolo založené v roku 2007. Úzko spolupracuje s podnikmi, vládnymi orgánmi a ďalšími aktérmi s cieľom rozvíjať znalosti, zručnosti a potenciál miest a regiónov v arktickej oblasti. O význame centra svedčí rozhodnutie nórskeho parlamentu v roku 2021, ktorý stanovil, že bude slúžiť ako hub pre rozvoj znalostí o severnom regióne a jeho obchodných príležitostiach. Centrum úzko spolupracuje s podnikateľskými spoločnosťami i inštitúciami vo verejnom sektore a je financované zo štátneho rozpočtu. Zároveň je intenzívne zapojené do medzinárodnej spolupráce. Má svoj vlastný systém hodnotenia úspešnosti projektov, ktorý pozostáva zo 100 indikátorov.

Norwegian Association of Local and Regional Authorities (KS; Oslo, Nórsko)¹⁶

Nórska asociácia miestnych a regionálnych samospráv (KS) zastrešuje všetky samosprávy v Nórsku. Sídlo má v Osle, prevádzkuje kanceláriu v Bruseli a zároveň 16 regionálnych kancelárií. KS plní tri hlavné úlohy: pomáha samosprávam a regiónom presadzovať ich záujmy, podporuje

¹⁵ The High North Center for Business and Governance, <https://www.nord.no/en/about/faculties-and-centres/nord-university-business-school/centres-and-collaboration/high-north-center> (prístup 30. 4. 2024).

¹⁶ Norwegian Association of Local and Regional Authorities (KS), <https://www.ks.no/om-ks/ks-in-english/> (prístup 30. 4. 2024).

miestny a regionálny rozvoj a zastupuje zamestnancov samospráv. Zastupuje miestne a regionálne samosprávy vo vzťahu k vláde a v prípade zastupovania záujmov zamestnancov verejnej správy na regionálnej a lokálnej úrovni plní funkciu odborov. KS zastupuje miestne a regionálne samosprávy v tripartite medzi vládou, zamestnávateľmi a zamestnancami. Navyše, monitoruje legislatívu EÚ, ktorá má dopad na nórske samosprávy a vypracováva odporúčania pre ústrednú vládu i samosprávy. Pomáha predstaviteľom miest, obcí a regiónov rozvíjať zručnosti v oblasti verejnej správy so zreteľom na rozvoj demokracie, transparentnosti a otvorenosti. KS taktiež poskytuje expertízu vo viacerých sektorových oblastiach, napríklad lokálny a regionálny rozvoj, klimatická politika, pracovné prostredie a sociálna oblasť. Mestám, obciam a regiónom pomáha v oblasti rozvoja medzinárodných vzťahov, napríklad s hľadaním projektových partnerov a poskytuje taktiež kurzy v oblasti prípravy projektov určených pre financovanie z finančných programov EÚ (napr. Interreg, Horizon, Erasmus), ktoré sú otvorené pre nórske subjekty, ale i podporných programov na národnej úrovni.

North Norway European Office in Brussels [Brusel, Belgicko]¹⁷

Kancelária zastupuje regionálne záujmy severného Nórska v Bruseli a bola založená v roku 2005 s cieľom podporiť regionálny rozvoj v severnom Nórsku. Vytvorili ju tri najsevernejšie regióny v Nórsku: Nordland, Troms a Finnmark. Okrem toho kancelária má šesť ďalších partnerov a je veľmi aktívna v oblasti rozvoja medzinárodných vzťahov a budovania partnerstiev medzi nóorskymi a európskymi organizáciami. Kancelária realizuje svoju činnosť na základe stratégie definujúcej priority jej činnosti na štvorročné obdobia (aktuálne je v platnosti stratégia na obdobie

¹⁷ North Norway European Office, <https://www.northernorway.org/english-2/> (prístup 30. 4. 2024).

rokov 2021–2024) s cieľom podporiť regionálny rozvoj regiónov, ktoré zastupuje. Činnosť kancelárie v Bruseli sa zameriava najmä na nasledujúce štyri hlavné oblasti: monitorovanie a ovplyvňovanie politík schvaľovaných na úrovni inštitúcií EÚ, ktoré majú dosah na regióny severného Nórska, zabezpečenie prístupu regiónov k informáciám z inštitúcií EÚ, identifikovanie príkladov dobrej praxe v iných krajinách a networking s európskymi partnermi. Cieľom networkingu je využívanie príležitostí pre získavanie nových informácií, znalostí, know-how, ale taktiež zvyšovanie viditeľnosti regiónov severného Nórska v EÚ.

Norwegian Institute for Urban and Regional Research [NIBR; Oslo, Nórsko]¹⁸

Inštitút sa špecializuje na výskum verejných politík, so zreteľom na plánovanie, organizáciu, koordináciu, implementáciu a riadenie územného rozvoja. Zameriava sa tiež na výskum a posilňovanie občianskej participácie pri tvorbe verejných politík na rôznych úrovniach verejnej správy. Inštitút sa zameriava na výskum otázok územného rozvoja prioritne v oblasti klímy a životného prostredia, bývania, zdravotníctva a regionálneho rozvoja. Inštitút bol založený Nóorskou radou pre technické a prírodné vedy v roku 1967 na oddelení mestského plánovania mesta Oslo ako výskumný ústav. Od roku 1986 pôsobí ako nezávislá výskumná inštitúcia a od roku 2016 je súčasťou OsloMet (Oslo Metropolitan University). Úzko spolupracuje s regiónmi, mestami a obcami pri plánovaní a implementácii verejných politík.

¹⁸ Norwegian Institute for Urban and Regional Research (NIBR), <https://www.oslomet.no/en/about/nibr> (prístup 30. 4. 2024).

2.2.2. Príklady dobrej praxe z iných krajín

V prípade zisťovania príkladov dobrej praxe v ďalších krajinách sme sa sústredili na inštitúcie, ktoré realizujú výskum, vzdelávanie a poskytujú odbornú podporu subnárodným aktérom v oblasti medzinárodnej spolupráce. Príklady dobrej praxe uvedené v tomto prehľade poslúžili ako inšpirácia pre prípravu programových aktivít SKUAC.

Centre for Cross-Border Studies (Armagh, Severné Írsko)¹⁹

Centrum bolo založené v roku 1999 ako nezávislá organizácia s charitatívnym štatútom. Jeho činnosť je rámčovaná záväzkom Belfastskej dohody (1998) rozvíjať cezhraničnú spoluprácu medzi Írskom a severným Írskom, ktorý je jej integrálnou súčasťou.²⁰ Cieľom centra je prispievať k posilňovaniu sociálnej, hospodárskej a územnej kohézie Írskeho ostrova. Centrum ponúka analytické a vzdelávacie služby pre verejnú správu na centrálnej, regionálnej a lokálnej úrovni v Veľkej Británii, Írsku a severnom Írsku s cieľom podporiť cezhraničnú spoluprácu medzi subnárodnými aktérmi, akademickými inštitúciami, organizáciami občianskej spoločnosti a komunitnými skupinami so sídlom v oboch jurisdikciách na ostrove Írsko, vo Veľkej Británii a aktérmi, ktorí sa podieľajú na cezhraničnej spolupráci s partnermi z európskych krajín. Centrum ponúka odbornú podporu záujemcom o cezhraničnú spoluprácu, vrátane organizovania vzdelávacích tréningov, asistenciu v oblasti projektového plánovania, hodnotenia projektov, riadenia projektov a príprave projektových rozpočtov.

¹⁹ Centre for Cross-Border Studies (CCBS), <https://crossborder.ie/> (prístup 27. 3. 2024).

²⁰ Pozri: The Belfast Agreement. Government of the United Kingdom, <https://www.gov.uk/government/publications/the-belfast-agreement> (prístup 22. 3. 2024).

V spolupráci s Euro Institute (Kehl; pozri ďalej) Centrum vypracovalo súbor analytických nástrojov hodnotenia dopadov cezhraničnej spolupráce na rozvoj cezhraničných regiónov,²¹ ktoré poslúžia ako inšpirácia pre vypracovanie Indexu dopadu cezhraničnej spolupráce na rozvoj prihraničných regiónov na slovensko-ukrajinskej hranici.

Institute for Transnational and Euregional cross-border cooperation and mobility (ITEM: Maastricht University, Holandsko)²²

ITEM vykonáva interdisciplinárny výskum v kontexte cezhraničnej euroregionálnej mobility a spolupráce, pričom osobitnú pozornosť venuje praktickým riešeniam. Vychádza z interdisciplinárnej perspektívy, z ktorej sa uskutočňuje výskum v právnej, hospodárskej, kultúrnej a administratívnej oblasti v spolupráci s viacerými fakultami v rámci Maastrichtskej univerzity. Prostredníctvom aplikovaného výskumu na základe objednávok, ako aj rozsiahlych výročných správ sa ITEM zaoberá otázkami súvisiacimi s internacionalizáciou sveta a jej vplyvom na pohraničné regióny. Ambíciou výskumu je pretavovať vedecké poznatky do praktických riešení. Primárne sa ITEM zameriava na hodnotenie vplyvu hraníc na spoločnosť a šírenie poznatkov, riešenie výskumných úloh na základe dopytu a výskum orientovaný na spoločnosť, vzdelávanie, špecializované kurzy a odbornú prípravu záujemcov o cezhraničnú a medzinárodnú spoluprácu, základný výskum na európskej a národnej úrovni.

ITEM vypracoval originálnu metodológiu hodnotenia dopadu cezhraničnej spolupráce na prihraničné regióny,

²¹ Taillon, R., Beck, J., Rihm, S. *Impact Assessment Toolkit for Cross-Border Cooperation*. Armagh – Kehl: The Centre for Cross-Border Studies, The Euro Institut – Institute for cross-border cooperation, 2011.

²² Institute for Transnational and Euregional cross-border cooperation and mobility, <https://crossborderitem.eu/en/home/> (prístup 28. 3. 2024).

ktorá prispieva k diskusii o politikách cezhraničnej spolupráce na základe vedeckých poznatkov a poskytuje prehľad o vplyve cezhraničných efektov a možnostiach pre hľadanie efektívnych riešení cezhraničných problémov. ITEM každoročne zverejňuje podrobnú správu o hodnotení cezhraničného vplyvu na kľúčové otázky politiky a právnych predpisov. Vedecký prínos ITEM si získal uznanie Európskej komisie ako príklad dobrej praxe v oznámení DG REGIO „Zvyšovanie rastu a súdržnosti v pohraničných regiónoch EÚ“.²³ Metodológia ITEM poslúži ako inšpirácia pre vypracovanie indexu hodnotenia dopadov cezhraničnej spolupráce na rozvoj prihraničných regiónov Slovenska a Ukrajiny.

Euro Institut - Institute for Cross-Border Cooperation [Kehl, Nemecko]²⁴

Euro Institut je nezisková organizácia špecializujúca sa na základné a doplňujúce vzdelávanie a poradenstvo v oblasti cezhraničnej spolupráce, ktorá bola založená v roku 1993. Poslaním inštitútu je uľahčovať cezhraničnú spoluprácu v rámci francúzsko-nemecko-švajčiarskeho regiónu Horného Porýnia. Činnosť inštitútu zahŕňa odbornú prípravu, poradenstvo, podporu, výskum, budovanie partnerstiev a sieťovanie aktérov cezhraničnej spolupráce v regióne Horného Porýnia. Výstupy inštitútu sú určené primárne zástupcom orgánov územnej správy, avšak, sú prístupné i širšiemu okruhu všetkých zainteresovaných aktérov zapojených do cezhraničnej spolupráce. Aktivity inštitútu sú finančne podporené partnermi z Nemecka (Spolková krajina Bádensko-Württembersko, mestá Kehl, Achern, Lahr,

²³ Unfried, M., Mertens, P., Büttgen, N., & Schneider, H. Cross-Border Impact Assessment for the EU's border regions. *European Journal of Law Reform*, (1), 2022, s. 47 – 67.

²⁴ Euro-institute, <https://www.euroinstitut.org/english> (prístup 28. 3. 2024).

Oberkirch, Freiburg a Offenburg, okres Ortenau), a partnermi z Francúzska (vláda Francúzska, regióny Grand Est, Dolný Rýn a mesto Štrasburg).

Hlavnými oblasťami činnosti inštitútu sú: vzdelávanie (špecializované tréningy aktérov cezhraničnej spolupráce zamerané na prax, vrátane seminárov, organizovania študijných ciest, jazykových kurzov), poradenská a konzultačná činnosť (podpora jednotlivých projektov od nápadu až po vypracovanie návrhu a hodnotenie výsledkov), a aplikovaný výskum (zameraný na riešenie špecifických problémov, vypracovanie stratégií pre ich riešenie ako východisko pre ďalšie plánovanie cezhraničnej spolupráce). V spolupráci s Centre for Cross-Border Studies (Armagh, Írsko) Euro Institut vypracoval súbor analytických nástrojov hodnotenia dopadov cezhraničnej spolupráce na rozvoj cezhraničných regiónov.²⁵

The UniGR - Center for Border Studies [Esch-sur-Alzette, Luxembursko]²⁶

Centrum pre výskum hraníc zriadené Univerzitou „Veľkého regiónu“ (Greater Region), ktorá bola založená v roku 2015 ako sieť siedmich univerzít (Univerzita v Kaiserslauterne, Univerzita v Liége, Univerzita v Lotrinsku, Univerzita v Luxemburgu, Sárska univerzita, Univerzita v Trieri a Vysoká škola techniky a hospodárstva Sárska ako pridružený partner), ktoré sa nachádzajú na cezhraničnom území „Veľkého regiónu“ (Nemecko – Porýnie-Falcko a Sársko; Belgicko – Valónsko, francúzske a nemecké komunity Belgicka; Francúzsko – región Grand-Est (Lotrinsko) a Luxemburské veľkovojsvodstvo).

²⁵ Taillon, R., Beck, J., Rihm, S., 2011, op. cit.

²⁶ The UniGR-Center for Border Studies, <https://www.uni-gr.eu/en> (prístup 28. 3. 2024).

Centrum Uni-GR pre výskum hraníc vyvíja nasledujúce aktivity: výskum (zameraný na sociálno-ekonomické a sociokultúrne otázky z cezhraničnej a komparatívnej perspektívy; experti sú organizovaní v medziregionálnych pracovných skupinách podľa tematických zameraní a pracujú na riešení problémov v pohraničných regiónoch, okrem aplikovaného výskumu uskutočňujú i základný výskum v oblasti výskumu hraníc); vzdelávanie (vzdelávanie študentov i doktorandov; od roku 2017 je zriadený študijný program Mgr. Výskum hraníc); vytváranie sietí (spolupráca s ďalšími pracoviskami, okrem interných výskumných mobilít a vedeckých seminárov sa experti centra UniGR zapájajú do riešenia výskumných úloh v spolupráci s medzinárodnými partnermi); poradenská činnosť (primárne pre regionálnych aktérov – identifikácia sociálno-ekonomických a socio-kultúrnych výziev Veľkého regiónu a vypracovanie návrhov riešení pre potreby praxe územného rozvoja, vrátane prenosu výskumných poznatkov do tvorby politik a výkonu verejnej správy).

Univerzity v Luxemburgu,²⁷ Lotrinsku, Sárska univerzita a Technická univerzita v Kaiserslautern ponúkajú spoločný dvojročný magisterský program v odbore *Border studies* (výskum hraníc). Každý semester študenti absolvujú vyučovanie na inej partnerskej univerzite, pričom vyučovanie prebieha v nemčine, francúzštine a angličtine. Úspešní absolventi získajú diplom spoločne vydaný všetkými štyrmi univerzitami. Študenti získajú viaceré zručnosti, ako napríklad, kriticky analyzovať a zovšeobecňovať rozvojové procesy v prihraničných regiónoch, pochopiť prihraničné regióny v kontexte komplexných priestorových, politických, ekonomických, sociálnych a kultúrnych procesov; porozumieť a identifikovať spoločenské, kultúrne, politické a ekonomické výzvy prihraničných regiónov a cezhraničnej spolupráce; pochopiť vzájomné závislosti vybudované medzi

²⁷ Univerzita v Luxemburgu, <https://www.uni.lu/fhse-en/study-programs/master-in-border-studies/> (prístup 10. 4. 2024).

(trans)regionálnymi a (nad)národnými, miestnymi a globálnymi, individuálnymi a kolektívnymi modelmi migrácie, mobility a identity v kontexte regiónu a národa; porozumieť interkultúrnym a transkultúrnym fenoménom, ako aj analyzovať kultúrne identity a ich reprezentáciu v prihraničných regiónoch; porovnávať rôzne prihraničné regióny, identifikovať ich problémové oblasti a využívať znalosti pre ďalší interdisciplinárny výskum.

Central-European Service for Cross-Border Initiatives (CESCI, Budapešť, Maďarsko)²⁸

CESCI je združenie fyzických a právnických osôb, vrátane orgánov verejnej územnej správy založené v roku 2009, ktorého hlavným cieľom je znížiť rozdeľujúce účinky (štátnych) hraníc v strednej Európe. Za týmto účelom realizuje výskum, vypracúva strategické plány, pripravuje a realizuje projekty, podporuje odborníkov z oblasti cezhraničnej spolupráce a zapája sa do tvorby politik na národnej úrovni i na úrovni EÚ.

Činnosť CESCI je štruktúrovaná do nasledujúcich oblastí: výskum hraníc (základný a aplikovaný výskum, vrátane organizovania odborných podujatí), plánovanie a programovanie cezhraničnej spolupráce (pre potreby inštitúcií a aktérov cezhraničnej spolupráce na medzinárodnej, národnej, regionálnej a lokálnej úrovni), vypracovanie projektov cezhraničnej spolupráce, budovanie inštitúcií (pre implementáciu cezhraničnej spolupráce), tvorba politik (návrhy a oponovanie stratégií a dokumentov na európskej, národnej i subnárodnej úrovni), transfer poznatkov (prostredníctvom organizovania špecializovaných podujatí, tréningov a vzdelávacích kurzov, rovnako ako i prostredníctvom publikačných a informačných aktivít).

²⁸ CESCI, <https://budapest.cesci-net.eu/en/> (prístup 28. 3. 2024).

Centre for Border Region Studies (CBRS; University of Southern Denmark, Sønderborg, Dánsko)²⁹

Centrum pre štúdiá pohraničných regiónov (CBRS) v Sønderborgu je jediné centrum venované oblasti cezhraničných štúdií v Dánsku a jedno z hlavných výskumných centier v tejto oblasti v Európe. Hlavnou oblasťou výskumu CBRS je dánsko-nemecký pohraničný región, no zameriava sa tiež aj na historické a súčasné aspekty fungovania európskych hraníc a prihraničných regiónov. Výskum má interdisciplinárny, kvalitatívny a porovnávaci prístup k európskym prihraničným regiónom. Zahŕňa výskumníkov z rôznych odborov v rámci humanitných a spoločenských vied, ako sú politické vedy, antropológia a história, čím výskumne pokrýva celý rad problémov v rastúcej oblasti *border studies* (výskum hraníc). Navyše, Centrum má vybudované intenzívne väzby s akademickým svetom vo zvyšku Európy a Severnej Ameriky a je lídrom v inovatívnom výskume.

CBRS sa zameriava na štyri hlavné oblasti výskumu: meniaci sa úloha a funkcia hraníc a pohraničných regiónov; súčasné európske pohraničné regióny; úloha (pohraničných) regiónov a Európska únia a taktiež menšiny v európskych pohraničných regiónoch.

L'Institut des Frontières et Discontinuités (Belgicko - Francúzsko)³⁰

IFD vznikol na základe francúzsko-belgickej cezhraničnej vedeckej spolupráce, ktorá je výsledkom dohody medzi piatimi výskumnými ústavmi zo šiestimi belgickými

²⁹ Centre for Border Region Studies, https://www.sdu.dk/en/om_sdu/institutter_centre/c_borderregionstudies/about (prístup 10. 4. 2024).

³⁰ L'Institut des Frontières et Discontinuités, <https://ifd.hypotheses.org/presentation-de-lifd> (prístup 10. 4. 2024).

a francúzskymi univerzitami. Zapojené do spolupráce sú nasledujúce pracoviská: Katolícka univerzita v Louvain, Univerzita Artois, Univerzita primoria – Côte d'Opale, Univerzita vied a technológií v Lille, University of Reims Champagne-Ardenne a University of Lorraine. Inštitút slúži na vytváranie sietí výskumníkov a expertov na pohraničné regióny pre ich spoločný multidisciplinárny výskum. Spája rôznorodé kapacity a zručnosti svojich členov, čo umožňuje riešiť rôzne súčasné problémy spojené s prihraničnými a cezhraničnými regiónmi. Je zároveň priestorom na stretnutia na prehĺbenie multidisciplinárneho výskumu hraníc. IFD umožňuje pravidelnú výmenu informácií medzi výskumnými pracovníkmi, informuje o vedeckých podujatiach a výzvach na predkladanie príspevkov na medzinárodné konferencie. Inštitút plní úlohu školiaceho centra pre výskumných pracovníkov zo zapojených pracovísk so zameraním na prehĺbenie ich poznatkov a metodológie pre aplikovaný výskum.

Zároveň, IFD poskytuje odborné analýzy pre lokálne samosprávy, na základe ktorých robia kvalifikované rozhodnutia založené na odborných znalostiach v pohraničných a cezhraničných otázkach. IFD má prostriedky na vypracovanie štúdií, pokiaľ ide o plánovanie, analýzu interakcií verejných a súkromných aktérov a analýzu politík v pohraničných oblastiach.

Nordregio (Štokholm, Švédsko)³¹

Nordregio je vedúci severský výskumný inštitút v oblastiach výskumu regionálneho rozvoja, politiky a plánovania. Špecializuje sa na aplikovaný výskum, ktorý analyzuje a hodnotí najnovšie vývojové trendy v oblastiach, ktoré sú kľúčové pre severský regionálny ekonomický rast, konkurencieschopnosť a trvalo udržateľný rozvoj. Poskytuje

³¹ Nordregio, <https://nordregio.org/about/> (prístup 10. 4. 2024)

politikom a odborníkom z praxe nové poznatky a nástroje na podporu formulovania a implementácie účinných sociálno-ekonomických a environmentálne udržateľných politík regionálneho rozvoja a prispieva k implementácii globálnych politických cieľov vrátane tých, ktoré sú načrtnuté v Agende OSN 2030 a v cieľoch trvalo udržateľného rozvoja (SDGs) v makroregionálnej stratégii Európskej únie pre región Baltského mora, Zelenej dohode, Mestskej agende, Digital program, vrátane pre oblasť obehového hospodárstva a biohospodárskej iniciatívy.

Institute of International Sociology Gorizia [ISIG; Gorica, Taliansko]³²

ISIG je nezisková organizácia založená v roku 1968. Venuje sa výskumu, plánovaniu, poradenstvu, školeniam v oblasti miestneho rozvoja, medzinárodnej spolupráce a podpory mierového spolužitia. Program *Hranice a cezhraničná spolupráca* je jedným zo šiestich výskumných programov Inštitútu. V rámci tohto programu sa zameriava na výskum medzinárodných vzťahov v pohraničných oblastiach so zreteľom na monitorovanie a hodnotenie cezhraničnej spolupráce; dizajn inštitúcií a cezhraničných služieb; školenie miestnych orgánov v oblasti cezhraničnej spolupráce; výskum trvalo udržateľného rozvoja pohraničných miest; štúdium a hodnotenie vplyvu procesu rozširovania Európskej únie na európske regióny; výskum fungovania Európskeho zoskupenia územnej spolupráce (EZÚS) ako právneho nástroja na podporu spolupráce medzi subregionálnymi aktérmi z európskych krajín v kontexte európskej regionálnej politiky.

³² Institute of International Sociology Gorizia, <https://isig.it/en/activity/research-areas/borders-and-cross-border-cooperation/> (prístup 10. 4. 2024).

Luxembourg Institute of Socio-Economic Research [LISER; Belval, Luxembursko]³³

Inštitút realizuje výskumný program *Prekračovanie hraníc*, ktorý sa zameriava na výskum v oblasti trendov cezhraničnej migrácie poháňané faktormi, ako je voľný pohyb jednotlivcov v rámci EÚ, politická nestabilita, zmena klímy a globálna nerovnosť, ktoré predstavujú pre krajiny EÚ významné výzvy, vrátane v oblasti migrácie. Tieto cezhraničné pohyby zahŕňajú širokú škálu osôb, vrátane utečencov, pravidelných migrantov a osôb prekračujúcich hranice každodenne kvôli zamestnaniu a práci v inej krajine než v akej majú trvalé bydlisko. Cezhraničná migrácia ovplyvňuje trhy práce, verejné financie, sociálnu súdržnosť a regionálnu správu v pohraničných oblastiach. Na riešenie týchto výziev a poskytovanie relevantných usmernení pre tvorcov politík je nevyhnutné mať analytické nástroje na monitorovanie migrácie, analýzu a pochopenie príčin a dôsledkov cezhraničných migračných tokov.

Transfrontier Euro-Institut Network [TEIN]³⁴

TEIN je celoeurópska sieť výskumných a vzdelávacích pracovísk vytvorená v roku 2010, ktorá združuje 20 partnerov z 12 prihraničných regiónov v Európe. Partnermi sú univerzity, výskumné ústavy alebo školiace strediská, ktoré sa venujú praxi cezhraničnej spolupráce v Európe. Cieľom TEIN je budovanie kapacít v cezhraničnom kontexte s cieľom posilniť európsku integráciu, uľahčiť cezhraničnú spoluprácu a poskytnúť praktické riešenia pre cezhraničné výzvy v Európe. I keď pohraničné regióny predstavujú 40 % územia EÚ a žije v nich približne tretina obyvateľov EÚ čelia rôznym prekážkam, ktoré sa týkajú cezhraničnej mobility osôb, služieb, tovaru alebo kapitálu. Prekážky

³³ LISAR, <https://www.liser.lu/?type=module&id=222> (prístup 10. 4. 2024).

³⁴ Transfrontier Euro-Institut Network, <https://transfrontier.eu/> (prístup 10. 4. 2024).

spolupráce však pretrvávajú aj z dôvodu nedostatku vedomostí o „iných“ (kultúra, jazyk, súdno-sociálno-politický systém) a nedostatku vhodných metodík pre medzikultúrnu spoluprácu. TEIN preto zdôrazňuje potrebu vytvoriť špecializované školiace, poradenské a podporné služby prispôbené špecifickým charakteristikám každej hranice v Európe.

2.2.3. Indexy regionálneho rozvoja a dopadov cezhraničnej spolupráce

Okrem inštitúcií, ktoré vyvíjajú výskumné, vzdelávacie a podporné aktivity v oblasti cezhraničnej spolupráce, ako príkladmi dobrej praxe sme sa inšpirovali i existujúcimi indexami, ktoré umožňujú merať regionálny rozvoj. Regionálny rozvoj je mnohovrstvový koncept, ktorý zahŕňa množstvo aspektov, od ekonomického rozvoja, vzdelávania, až po kvalitu života či životného prostredia. Kompozitné indikátory sa čoraz viac ukazujú ako užitočné nástroje pri meraní rôznych dimenzií regionálneho rozvoja. V nasledujúcom prehľade prinášame niekoľko príkladov štúdií, ktoré ukazujú ako merať regionálny rozvoj, a na ktoré dimenzie je potrebné sa zamerať pri jeho výskume.

Napríklad, regionálna databáza OECD poskytuje jedinečný súbor porovnateľných štatistík a ukazovateľov o približne 2 000 regiónoch v 36 krajinách OECD, ako aj v Číne, Kolumbii, Indii, Peru, Ruskej federácii, Južnej Afrike a Tunisku. V súčasnosti zahŕňa ročné časové rady pre približne 40 ukazovateľov v oblasti demografie, hospodárstva, trhu práce, spoločenských vzťahov, výskumu a inovácií.³⁵

³⁵ OECD, <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/regionalstatisticsandindicators.htm> (prístup 15. 4. 2024).

Vo viacerých európskych krajinách boli vypracované vlastné metodiky na meranie regionálneho rozvoja podľa rôzneho zamerania vybraného indikátora:

Slovenská republika³⁶

Indikátor regionálneho rozvoja sa zameriava na nasledujúce dimenzie: zdravie, infraštruktúra, vzdelanie, bývanie, ekonomický rozvoj, životné prostredie, demografia, bezpečnosť a kriminalita.

Grécko³⁷

Indikátor regionálneho rozvoja sa zameriava na nasledujúce dimenzie: príjem, pracovný trh, bývanie, zdravie, vzdelávanie, demokratická participácia, voľný čas, rodová rovnosť.

Portugalsko³⁸

Indikátor regionálneho rozvoja sa zameriava na nasledujúce dimenzie: dĺžka života, vzdelanie, príjem, účasť na vládnutí, životné prostredie.

Rumunsko³⁹

Indikátor regionálneho rozvoja sa zameriava na nasledujúce dimenzie: ekonomika, sociálna oblasť, životné prostredie.

³⁶ Holičková, N., Ako sa žije v regiónoch. Inštitút digitálnych a regionálnych politík, Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR, 2023, https://mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2023/11/Ako_sa_zije_v_regionoch-1.pdf (prístup 15. 4. 2024).

³⁷ Artelaris P., A development index for the Greek regions. Qual Quant. 56(3), 2022, s. 1261 – 1281, doi: 10.1007/s11135-021-01175-x (prístup 15. 4. 2024).

³⁸ Silva, R., Ferreira-Lopes, A., A Regional Development Index for Portugal. Soc Indic Res 118, 2014, s. 1055 – 1085, <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0455-z> (prístup 15. 4. 2024).

³⁹ Davidescu, A.A., Apostu, S.A., Pantilie, A.M., Amzuica, B.F., Romania's South-Muntenia Region, towards Sustainable Regional Development. Implications for Regional Development Strategies. Sustainability, 12, 5799, 2020, <https://doi.org/10.3390/su12145799> (15. 4. 2024).

Taliansko⁴⁰

Indikátor regionálneho rozvoja sa zameriava na nasledujúce dimenzie: životné prostredie, ekonomika, občianske práva, kultúra a vzdelávanie, zdravie, rodová rovnosť, demokratická participácia.

EÚ [index regionálneho rozvoja v geopolitických súvislostiach]⁴¹

Indikátor regionálneho rozvoja sa zameriava na nasledujúce dimenzie: ekonomika, vzdelávanie, veda a výskum, poľnohospodárstvo, dĺžka života.

Metodológia vypracovania vyššie uvedených indexov regionálneho rozvoja, vrátane metodológie merania dopadov cezhraničných efektov a spolupráce pre regionálny rozvoj prihraničných regiónov, ktorý vypracoval Institute for Transnational and Euregional Cross-border Cooperation and Mobility (ITEM, University of Maastricht), poslúži ako inšpirácia pre vypracovanie indexu merania dopadov cezhraničnej spolupráce na slovensko-ukrajinské pohraničie v rámci výskumných aktivít SKUAC.

⁴⁰ Rondinella, T., Segre, E., Index of Quality of Regional Development. In: Michalos, A.C. (eds) Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research. Springer, Dordrecht, 2014, https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_3458 (prístup 15. 4. 2024).

⁴¹ Ionescu, R.V., Zlati, M. L., Antohi, V.M., Cornea, V., & Socoliuc, M.I., The implementation of the regional development index in the new geopolitical context. Technological and Economic Development of Economy, 29(5), 2023, s. 1405 – 1431. <https://doi.org/10.3846/tede.2023.19261> (prístup 15. 4. 2024).

3. Programové aktivity

Slovensko-ukrajinské cezhraničné centrum (SKUAC) by malo vyvíjať aktivity a uskutočňovať výstupy v rámci nasledujúcich troch oblastí: vzdelávanie, výskum a odborná podpora subnárodných aktérov zameraná na využívanie cezhraničnej (medzinárodnej) spolupráce pre dosahovanie cieľov územného rozvoja.

Prioritnou oblasťou je vzdelávanie s cieľom, po prvé, budovať kapacity regionálnych a obecných úradov v slovensko-ukrajinskom pohraničí pre rozvíjanie spolupráce so zahraničnými partnermi a, po druhé, cieľom bude koordinovať študijné programy na Prešovskej univerzite a Užhorodskej národnej univerzity zamerané na prípravu vysokoškolsky vzdelaných odborníkov v oblasti územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce s uplatnením vo verejnej správe, podnikateľských subjektoch i mimovládnych organizáciách so záujmom o medzinárodnú spoluprácu a realizáciu cezhraničných projektov. Zároveň, centrum bude uskutočňovať základný i aplikovaný výskum v oblasti cezhraničnej spolupráce a poskytovať podporné odborné služby pre subnárodných aktérov pri nadväzovaní partnerstiev, príprave a realizácii projektov so zahraničnými partnermi.

3.1. Vzdelávanie

3.1.1. Územný rozvoj a cezhraničná spolupráca

Charakteristika: špecializovaný vzdelávací kurz pre zástupcov verejnej územnej správy, súkromného a mimovládneho sektora (bez ohľadu na úroveň dosiahnutého vzdelania, vek, resp. iné obmedzujúce kritéria uplatňované pri prijímaní študentov na vysokoškolské štúdium), ktorý bude obsahovať nasledujúce hlavné predmety:

- Plánovanie územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce
- Príprava projektov územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce
- Riadenie a hodnotenie projektov územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce
- Vypracovanie rozpočtov projektov
- Kohézna politika EÚ – legislatívny rámec a programovanie
- Finančné programy a fondy EÚ na podporu územného rozvoja
- Legislatívny a inštitucionálny rámec pre európsku spoluprácu subnárodných aktérov na úrovni EÚ a ďalších oprávnených krajín

- INTEREG – program EÚ na podporu cezhraničnej, transnárodnej a medziregionálnej spolupráce subnárodných aktérov
- Budovanie partnerstiev a paradiplomacia regionálnych a lokálnych aktérov
- Príklady dobrej praxe cezhraničnej spolupráce na vnútorných a vonkajších hraniciach
- Jazyky (anglický jazyk so zameraním na projektovú terminológiu, slovenský jazyk pre Ukrajincov, ukrajinský jazyk pre Slovákov)

3.1.2. Border studies (výskum hraníc) a cezhraničná spolupráca

Charakteristika: spoločne pripravený kurz pre študentov PU a UNU s cieľom koordinovať prípravu odborníkov pre prax s uplatnením v orgánoch verejnej územnej správy, podnikateľských subjektoch a mimovládnych organizáciách po ukončení štúdia, ktorý bude obsahovať nasledujúce hlavné predmety:

- Výskum hraníc, prihraničných regiónov a cezhraničnej spolupráce
- Inštitucionálny a historický vývin cezhraničnej spolupráce v Európe a severnej Amerike
- Cezhraničná spolupráca na slovensko-ukrajinskej hranici
- Plánovanie územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce
- Identifikovanie príkladov dobrej praxe za účelom transferu skúseností
- Kohézna politika, finančné programy a fondy EÚ

- Legislatívny a inštitucionálny rámec pre európsku spoluprácu subnárodných aktérov
- Regionálna a lokálna paradiplomacia
- Písanie, rozpočtovanie, implementácia a evaluácia projektov
- Anglický jazyk (so zameraním na projektovú a legislatívnu terminológiu)

3.1.3. Špecializované tréningy a kurzy

Charakteristika: vzdelávacie programy špecializovaných tréningov budú vychádzať v ústrety aktuálnym ad hoc potrebám orgánov verejnej územnej správy resp. iných záujemcov o cezhraničnú a územnú spoluprácu.

3.2. Výskum

3.2.1. Základný výskum

- základný výskum zameraný na testovanie a rozvoj konceptualizácií fungovania hraníc a cezhraničnej spolupráce na vnútorných a vonkajších hraniciach EÚ;
- základný výskum zameraný na výskum územného rozvoja slovensko-ukrajinského pohraničia v porovnaní s inými hraničnými regiónmi na vnútorných a vonkajších hraniciach EÚ;
- medzinárodné výskumné projekty umožňujúce porovnávanie stavu a rozvoja cezhraničnej spolupráce na slovensko-ukrajinskej hranici s inými úsekmi vnútorných a vonkajších hraníc EÚ resp. inými regiónmi sveta;
- organizovanie odborných podujatí a sieťovanie s akademickými a výskumnými inštitúciami zameraných na výskum územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce z iných krajín.

3.2.2. Aplikovaný výskum

- výskum pre potreby subnárodných aktérov verejnej správy zameraný na plánovanie a prípravu konkrétnych projektov územného rozvoja a cezhraničnej

spolupráce primárne pre potreby regionálnych a lokálnych autorít so sídlom na území Prešovského samosprávneho kraja, Košického samosprávneho kraja a Zakarpatskej oblasti Ukrajiny;

- výskum pre potreby aktérov súkromného a/alebo mimovládneho sektora zameraný na plánovanie a prípravu konkrétnych projektov;
- výskum dopadov realizácie konkrétnych projektov územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce;
- organizovanie špecializovaných odborných podujatí pre potreby aktérov cezhraničnej spolupráce.

3.2.3. Index slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce

- vypracovanie súboru indikátorov sociálno-ekonomického rozvoja prihraničných území a cezhraničnej spolupráce na slovensko-ukrajinskej hranici definujúceho koreláciu medzi územným rozvojom a rozvojom cezhraničnej spolupráce pre potreby dlhodobého plánovania územného rozvoja prihraničných území s cieľom prispieť k skvalitneniu dlhodobého plánovania územného rozvoja prihraničných oblastí na úrovni ústredných orgánov verejnej správy SR a Ukrajiny, regiónov, miest a obcí;
- pravidelná ročná aktualizácia a publikovanie Indexu.

3.3. Podporné odborné služby

- odborné poradenstvo pri plánovaní územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce poskytované aktérom na subregionálnej úrovni;
- odborné poradenstvo pri príprave, riadení a hodnotení projektov územného rozvoja a cezhraničnej spolupráce poskytované aktérom na subnárodnej úrovni;
- poradenstvo pri budovaní partnerstiev a realizácii paradiploomatických aktivít subnárodných aktérov zameraných na nadviazanie spolupráce s partnermi na európskej úrovni;
- informačné a poradenské služby pre podnikateľské subjekty pri hľadaní a nadväzovaní cezhraničných kontaktov, budovaní partnerstiev a realizácii cezhraničných podnikateľských projektov.